

OSNOVNE KARAKTERISTIKE PARNIČNOG POSTUPKA U SAUDIJSKOJ ARABIJI

Apstrakt

Uticao šerijata je veoma značajan u pravnom i pravosudnom sistemu Saudijske Arabije. Njegov uticaj je prisutan i u pravilima parničnog postupka. Ipak, parnični postupak u Saudijskoj Arabiji sadrži mnoge elemente koje sadrže i istovetna pravila u drugim zemljama. No, u radu se, pre svega, posvećuje pažnja pravilima koja srećemo samo u šerijatskom pravu. To su odredbe o oslobađanju od plaćanja sudskih troškova, o specifičnostima drugostepenog postupka i većim ovlašćenjima apelacionog suda, prisutnosti religijskih elemenata u dokaznom postupku, o čemu, između ostalog, govori i značaj polaganja zakletve, drugačijem definisanju i shvatanju zastarelosti, koja, zvanično, ne postoji kao institut u ovom pravu, itd. Sva pravila, koja imaju svoj osnov u šerijatskom pravu, potiču od ranijeg prihvatanja pravde i pravičnosti, kao osnovnog načela šerijatskog prava, koje se, kasnije, prilagođavalo potrebama modernijih vremena. Autor u radu posvećuje pažnju i podeli sudske nadležnosti. Naime, u Saudijskoj Arabiji postoje dve vrste sudova, šerijatski sudovi koji predstavljaju sudove opšte nadležnosti i sudove koji odlučuju u posebnim slučajevima.

Ključne reči: šerijat, parnični postupak, nadležnost, sudski troškovi, zastarelost, zakletva.

1. PRIMENA ŠERIJATA U SAUDIJSKOJ ARABIJI

Pojam šerijat vodi poreklo od arapske reči šaria, koja označava pravi put, ali tumači se kao učenje islama, odnosno, Božijeg zakona, koji je zasnovan na Kuranu. A kad govorimo o šerijatskom pravu, govorimo o pravnim pravilima koja su u vezi sa verom i koja imaju osnovni cilj da regulišu odnose u islamskoj zajednici. Inače, šerijat je generični pojam koji u sebi sadrži kako versko pravo (*fikh*), tako i svetovno pravo (*kanuni*). Osnovna razlika između ova dva prava se odnosi na činjenicu da *fikh* ima sveti karakter i da se zasniva na Kuranu i Sunetu, pa se smatra neprikosnovenim. Sa druge strane, *kanune* izdaju islamski vladari koji mogu da ih menjaju prema prilikama obzirom na razvoj društva. *Kanuni* su lokalnog karaktera, a *fikh* ima univerzalni karakter, pa samim tim i univerzalno značenje¹.

Uticaja šerijata je veoma značajan u pravnom i pravosudnom sistemu Saudijske Arabije. Naime, nijedan zakon se ne može smatrati validnim ako krši principe šerijata.

* Naučni savetnik, Institut za uporedno pravo Beograd; e-mail: v.colovic@iup.rs

¹ M.Andrić (2006), „Osnovi šerijatskog prava“ (S posebnim osvrtom na odnose između polova prema bračnim pravilima šerijatskog prava), časopis *Religija i tolerancija* br.6, Novi Sad, 99-100; http://www.ceir.co.rs/images/stories/rit_06/rit_6_osnovi_serijatskog_prava.pdf

Svaka ugovorna odredba, koja je u suprotnosti sa tim pravilima, smatra se ništavom i ne može se izvršiti. Iako se primenjuje načelo slobode ugovaranja, to načelo se ipak neće sprovesti, ako se radi o odredbama ugovora koje krše šerijat. Inače, odluke saudijskih sudova ne predstavljaju precedente, što znači da ne postoji pravilo da će se, o određenom pitanju, o kome je doneo odluku jedan sud, na isti ili sličan način izjašnjavati i drugi sud ili neki drugi organ, obzirom da sudovi donese odluku na osnovu sopstvene interpretacije šerijata.

U Saudijskoj Arabiji, osnovni zakon Vlade predviđa da su sudovi obavezni da primenjuju šerijatska pravila u sudskim predmetima na osnovu propisa koji su sadržani u Kuranu i Sunnetu². Treba reći da je od četiri škole tumačenja šerijata, Saudijska Arabija pokazala naklonost ka prihvatanju škole *Hanbali* koja predstavlja dominantan izvor tumačenja šerijata u ovoj državi. No, obzirom da šerijat ne može da se bavi sa svim aspektima aktivnosti u modernom društvu i u skladu sa zahtevima savremenog života, saudijska Vlada je donela razne propise koji se bave pitanjima, kao što su uzajamno osiguranje, bankarstvo, strana ulaganja, tržište kapitala, upravljanje kompanijama, franšizing, lizing, itd. Mi ćemo, u ovom radu, posvetiti pažnju, pre svega, najvažnijim karakteristikama regulisanja parničnog postupka u ovoj zemlji, a posebno ćemo analizirati neke specifičnosti koje ne nalazimo u pravilima građanskog procesnog prava drugih pravnih sistema. No, prvo ćemo se, kratko, osvrnuti na podelu sudske nadležnosti u Saudijskoj Arabiji.

2. VRSTE SUDOVA U SAUDIJSKOJ ARABIJI

U Saudijskoj Arabiji postoje dve vrste sudova: šerijatski sudovi koji predstavljaju sudove opšte nadležnosti i sudovi koji odlučuju u posebnim slučajevima. Šerijatske sudove delimo na prvostepene sudove, koje delimo na opšte i one, koji rešavaju u skraćenim postupcima, kao i apelacione sudove. Opšti prvostepeni sudovi su nadležni za predmete u kojima je kao kazna predviđena smrtna kazna, kao i za druge krivične predmete za koje su predviđene teške kazne. Osim toga, ovi sudovi su nadležni i za građanske predmete. Sudovi koji su nadležni za sumarne slučajeve, odnosno, u skraćenim postupcima, nadležni su za krivične predmete, koji se odnose na krivična dela *Had* (u kojima se izriču fiksne kazne koje su definisane u Kuranu), zatim za tazirska krivična dela koja se odnose na dela utvrđena propisima, kao i za predmete, u kojima je predviđena novčana kazna i naknada druge vrste, a i za građanske predmete u kojima se izriče novčana naknada. Apelacioni sudovi su nadležni za krivične predmete, predmete koji se odnose na lična stanja, kao i za druge predmete. Trenutno postoje dva apelaciona suda, od kojih se jedan nalazi u Meki, koji je nadležan za žalbe na odluke nižih sudova u zapadnim provincijama države, a drugi se nalazi u Rijadu koji je nadležan za žalbe na odluke nižih sudova u centralnim i istočnim provincijama. Moramo reći, da ovi sudovi nisu apelacioni sudovi, u tehničkom smislu, obzirom da ne razmatraju predmete po osnovanosti žalbe, već ih vraćaju istim ili drugim nižim sudovima (po nadležnosti) na ponovno suđenje³.

Pomenućemo i Odbor za žalbe⁴, koji je osnovan 1982. godine Kraljevskom Uredbom, a njegova nadležnost je, prvobitno, definisana kao nadležnost Vrhovnog upravnog

² The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia, <https://bsabh.com/the-judicial-system-of-the-kingdom-of-saudi-arabia/>, 11/11/2019

³ *Ibidem*

⁴ Royal Decree No. M/51, The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia, <https://bsabh.com/the-judicial-system-of-the-kingdom-of-saudi-arabia/>

suda koji rešava ugovorne i druge administrativne sporove vezane za rad Vlade. Pored administrativnih funkcija, Odbor za žalbe ima nadležnost i za davanje egzekviture stranim sudskim i arbitražnim odlukama, a nadgleda i njihovo izvršenje na teritoriji Saudijske Arabije. Savet ministara je 1987. godine doneo Rezoluciju kojom je Odboru za žalbe povereno odlučivanje i u privrednim sporovima. Ovaj odbor ima sedište u Rijadu, sa svojim ograncima u Džedi, Damamu i Abhi. Odbor za žalbe je podeljen u više specijalizovanih odeljenja, kao što je npr. odeljenje za privredu koje je specijalizovano za slučajeve, koji uključuju trgovinske sporove i sporove vezane za kompanije⁵.

3. KARAKTERISTIKE PARNIČNOG POSTUPKA U SAUDIJSKOJ ARABIJI

Da bi mogli da razumemo pravila parničnog postupka koja se primenjuju u Saudijskoj Arabiji, moramo da se osvrnemo i na pojam pravde koji je jedan od temelja šerijata. Inače, termini koji se u šerijatskom pravu koriste za pravdu jesu *adl* (pravda), *mizan* (balans), *insaf* (pravda, poštenje), *kist* (pravičnost), *hukm* (pravičnost u suđenju). Sa druge strane, imamo pojam *zulum* koji označava nepravdu. Upravo, insistiranje na pravičnosti dozvoljava odstupanje od pravila pozitivnog prava, ako ono vodi nepravičnom rešenju. Isto tako, razlikujemo i *istihsan* koji je sekundarni izvor prava i on predstavlja deo šerijatskog prava. Upravo *istihsan* omogućava da šerijatsko pravo bude fleksibilno i da se prilagođava datim savremenim potrebama. U tom slučaju, sudije koji primenjuju ova pravila, mogu odlučiti da je neko pravilo ili preširoko ili preusko za određeni slučaj i da primenom tog pravila ciljevi šerijatskog prava neće biti ostvareni. Tada je moguće odstupanje, kako bi se ostvarila pravda.

Ranije su postojali kadijski sudovi. Ti sudovi su u sebi sadržavali i verske elemente i elemente vezane za zaštitu države. Na odluke tih sudova nije bilo moguće izjaviti žalbu. Jedino je bilo moguće ponoviti postupak pred istim sudijom (kadijom). No, stvorena je i *mazalim* ustanova. Naime, ako je stranka smatrala da je oštećena odlukom šerijatskog suda, ona se mogla obratiti nešerijatskom sudu, odnosno, *mazalimu* ili sudu koji je donosio odluku na osnovu osećaja pravičnosti, bez sprovođenja strogih pravila postupka. Međutim, i ovaj sud je primenjivao šerijatsko pravo kao jedino važeće. Moramo reći da ovi sudovi nisu u suprotnosti sa šerijatskim sudovima, već su posebni mehanizmi koji donose odluke ispunjavajući opšte principe šerijatskog prava u situacijama, kada precizna norma nije davala adekvatno rešenje. Ovi sudovi se nazivaju i *siyasa* sudovi i bili su uvek bliži državi od šerijatskih sudova.

Na specifičan način se, u šerijatskom pravu, definišu i pravni nalozi. Naime, oni se u ovom sistemu mogu podeliti na obavezne i zabranjujuće. To odražava različite nivoe moralnih zahteva koji su ljudima upućeni od Boga. Njihovo kršenje nije osuđeno, ali se obeshrabruje. Ali, čak i apsolutni pravni nalozi, kao što su zabrane i naredbe imaju moralne elemente, zbog čega ne moraju uvek da imaju i državnu sankciju. Islamski pravници su napravili razliku između privatne i javne moralnosti. Privatna moralnost u sebi obuhvata religijske aktivnosti muslimana i tiču se duhovnih odnosa. Javna moralnost podrazumeva ljudska prava i obuhvata sve oblike društvenog ponašanja koje imaju društvene posledice.

⁵ *Ibidem*

Naravno, navedeno podrazumeva i izricanje pravnih sankcija. U Islamu su pravo i moral veoma jako povezani⁶.

Inače, ako govorimo o šerijatskom prabu, moramo pomenuti i nasledno i porodično pravo koji su detaljno uređeni u Kuranu i Sunetu, tako da ih je kasnija pravna nauka samo sistematizovala, odnosno, analogno primenjivala. Ovim oblastima nećemo posvećivati pažnju, osim što ćemo reći da su, u pravilima koja ih regulišu, najvidljiviji principi šerijatskog prava. Sa druge strane, propisi opšteg karaktera su uređivali krivično, stvarno i obligaciono pravo. Uloga jurisprudencije i običaja je bila velika, posebno, u dve poslednje navedene oblasti. Što se tiče državnog i međunarodnog prava, primenjivala su se samo opšta načela⁷.

Kao što smo, napred, rekli, predstavice ćemo parnični postupak pred sudovima u Saudijskoj Arabiji, na način, da ćemo se više zadržati na nekim specifičnostima ovog postupka koje nisu poznate u parničnom postupku drugih zemalja, pre svega, zemalja koje pripadaju kontinentalnom pravnom sistemu. Pre svega ćemo predstaviti najvažnije i najinteresantnije odredbe Zakona o postupku pred šerijatskim sudovima⁸ (dalje: ZŠS), ali ćemo posvetiti odgovarajuću pažnju i drugim zakonskim aktima, koji regulišu pojedine institute vezane za ovaj postupak.

*
* *

Način vođenja postupaka pred sudovima u ovoj zemlji uglavnom je sličan, kao i u drugim građanskim pravnim sistemima, ako govorimo o većini opštih pravila. Inače, razlikujemo sudski i vansudski način rešavanja sporova u Saudijskoj Arabiji. Sudski je, u stvari, parnični postupak, a vansudski predstavlja posredovanje u rešavanju sporova, kao i arbitražno postupanje. Sudski postupak se odvija u nizu kratkih ročišta, koja traju od 15 minuta do jednog i po sata. U proseku postupci traju od jedne i po do dve i po godine dok se ne donese pravosnažna presuda. Ne postoji predistražni postupak kao takav. Kada se postupak pokrene, stranke se pozivaju na saslušanje, u roku od nekoliko nedelja od dana pokretanja istog. Na prvom i sledećim ročištima, stranke podnose pismene podneske, zatim, rasprava je usmena i izvode se dokazi. Svaka od stranaka može da izmeni svoj iskaz, odnosno, pozivanje na određene dokaze i argumente u bilo kojoj fazi postupka. Između saslušanja postoje intervali od nekoliko nedelja u zavisnosti od broja predmeta suda. Ne postoji ograničenje koliko može biti podneto podnesaka u toku postupka. Uobičajeno je da stranke iscrpe sve svoje dokaze pre zatvaranja dokaznog postupka. U Saudijskoj Arabiji ne postoji porota u parničnom postupku. Opšte je pravilo da su svi postupci koji se vode u Saudijskoj Arabiji poverljivi i da sudski spisi nisu dostupni javnosti. No, Pravila o parničnom postupku pred šerijatskim sudovima iz 2013. godine, kao i Pravila o parničnom postupku Odbora za žalbe iz iste godine, predviđaju da su sudska ročišta otvorena za javnost. Postupci pred većinom specijalizovanih sudova su zatvoreni za javnost⁹.

⁶ E.Durmišević (2007), „Prestanak važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini“, časopis *Glasnik*, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, br.11-12, Sarajevo, 1070-1071, <https://www.islamskazajednica.ba/images/stories/GLASNIK/11-12/Prestanak%20vazenja%20serijatskog%20prava%20kao%20pozitivnog%20prava.pdf>

⁷ S.Smailagić (2019), „Šerijatski sudovi u Kraljevini Jugoslaviji“, časopis *Islamska misao* br. 11, Novi Pazar, 215

⁸ Law of Procedure before Sharia Courts - Saudi Arabia, Royal Decree No.M/21, 20 Jumada I, 1421 [19 August 2000], http://hr.library.umn.edu/research/saudi-arabia/law_of_procedure.html, 01/11/2019

⁹ The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia

3.1 Pokretanje postupka

Kada se radi o pokretanju postupka, može se podneti privatna tužba, a da prethodno nije podnesen poseban zahtev za pokretanje postupka, a što inače predviđa navedeni Zakon. Inače, zahtev za pokretanje postupka, kao i ostala dokumentacija mora biti podnesena u originalu i identičnoj kopiji (ovde bi dodali da se radi o prepisu). Ako je više lica obuhvaćeno postupkom, odnosno, ako ima više učesnika u postupku, mora biti podnesen identičan broj kopija.

Ako se radi o tužbi protiv državnih organa, tome treba, ipak, da prethodi žalba odnosnom organu, a tužba se može podneti tek nakon što je ta žalba odbijena, odnosno, ako na nju nije odgovoreno u roku od 60 dana. Osim u porodičnim i radnim sporovima, ne postoje obaveza da se stranke podvrgnu posredovanju u rešavanju spora, pre početka parničnog postupka. Naime, u porodičnim i radnim sporovima, sud će stranke, pre nego što pokrene postupak, najpre, uputiti na posredovanje, kako bi se spor rešio¹⁰.

3.2 Zastarelost

Po šerijatskom pravu, zastarelost je nepoznata kod ostvarivanja materijalnih prava. Međutim, u praksi je drugačije. Ako lice, koje može prinudno da ostvari određeno pravo, odloži podnošenje tužbe za tako dugo vreme i pod takvim okolnostima, da sve ukazuje na odustajanje od zahteva za ostvarenjem prava, tada će mu se oduzeti pravo na podnošenje pravnog leka. Inače, ne postoje precizna pravila koja regulišu navedeno. Svaki slučaj će se tumačiti po činjenicama koje predstavljaju sadržinu tog slučaja, a obuhvatiće i procenu suda koja se odnosi na utvrđivanje činjenice da li nedostatak podnošenja tužbe predstavlja i odricanje od zahteva za ostvarenjem prava. Ipak, zastarelost je priznata u pojedinim zakonima Saudijske Arabije, ali kao instrument postupka, a ne kao značajni rok u okviru kojih se moraju ostvariti određena prava. Pomenućemo neke rokove koji se odnose na pokretanje postupka, a koji se mogu tumačiti kao zastarni rokovi, a koje predviđaju pojedini zakonski akti. Naime, kad su u pitanju menice, njihov korisnik mora podneti tužbu u roku od tri godine, računajući od dana dospelosti, da bi mogao da ih naplati. Međutim, ukoliko to korisnik ne učini, on neće moći da traži naplatu pred izvršnim sudom, odnosno, sudom koji će doneti odluku o izvršenju, već pred sudom opšte nadležnosti ili višim sudom (u zavisnosti od visine zahteva) i tada će se menica tretirati kao zajam, a ne kao dokument koji treba izvršiti¹¹. Po Zakonu o radu iz 2005. godine, sporovi iz radnog odnosa se moraju pred sudom pokrenuti u roku od 12 meseci od dana prestanka radnog odnosa. Po Pravilima o parničnom postupku Odbora za žalbe, zahtevi za sudsku reviziju u upravnim stvarima, moraju biti pokrenuti pred ovim Odborom u roku od 60 dana od dana donošenja rešenja od strane pojedinog vladinog organa¹².

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ M.Al-Mehdar, Hammad & Al-Mehdar (2019), Litigation and enforcement in Saudi Arabia: overview [https://uk.practi-callaw.thomsonreuters.com/w-020-5670?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\), 20/11/2019](https://uk.practi-callaw.thomsonreuters.com/w-020-5670?transitionType=Default&contextData=(sc.Default), 20/11/2019)

¹² The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia

3.3 Nadležnost

Saudijski sudovi imaju nadležnost nad državljanima Saudijske Arabije, čak i kad nemaju prebivalište u toj zemlji. Takođe, ovi sudovi su nadležni za sva lica koja nisu državljani ove zemlje, ali imaju prebivalište u njoj. Ovi sudovi su nadležni i za strane državljane u sledećim slučajevima: 1) ukoliko se radi o sporu koji se tiče imovine na teritoriji Saudijske Arabije, odnosno, ako se radi o sporu koji se odnosi na obaveze koje su nastale ili izvršene na teritoriji te zemlje; 2) ako se spor odnosi na stečaj koji je pokrenut u Saudijskoj Arabiji; i 3) ako se spor pokrene protiv više saoptuženih, a jedan od njih je podređen nadležnosti saudijskog suda. Osim toga, saudijski sudovi imaju nadležnost nad nerezidentnim strancima muslimanske veroispovesti u određenim porodičnim i naslednim stvarima.

Isto tako, postoje posebna pravila o nadležnosti, ako se radi o stranim državljanima koji su muslimani, a koji nemaju opšte ili određeno prebivalište u Saudijskoj Arabiji. Te situacije su sledeće: - ako se radi o bračnom ugovoru koji je izvršan u ovoj zemlji; - ako se radi o razvodu ili poništenju bračnog ugovora, a tužilac je supruga saudijskog državljanstva, odnosno, supruga koja je zbog braka izgubila državljanstvo, ako jedno od njih (misli se na bračne drugove) boravi u ovoj zemlji, odnosno, ako se radi o tužilji supruzi koja nema državljanstvo ove zemlje, ali ima prebivalište u istoj, a tužba je podnesena protiv muža koji ima prebivalište u Saudijskoj Arabiji, ako je suprug napustio suprugu i zasnovao prebivalište u inostranstvu ili ako je bio deportovan iz Saudijske Arabije; - ako se tužba tiče utvrđivanja očinstva deteta, koje se nalazi u ovoj zemlji ili se odnosi na starateljstvo nad licem ili imovinom, ako se radi o maloletniku ili licu koja imaju prebivalište u toj zemlji; i – ako se tužba odnosi na neko drugo pitanje u vezi sa ličnim statusom, a tužilac ima državljanstvo Saudijske Arabije ili je stranac sa prebivalištem u ovoj zemlji, a tuženi nema poznato prebivalište u stranoj državi¹³. Isto tako, sudovi u Saudijskoj Arabiji mogu voditi postupak pokrenut protiv stranih državljana koji nemaju opšte ili određeno prebivalište u toj zemlji u sledećim situacijama: - ako se tužba odnosi na imovinu koja se nalazi u Saudijskoj Arabiji, odnosno, ako je obaveza na koju se odnosi spor, nastala ili je izvršna u toj zemlji; - ako se zahtev ili tužba odnosi na stečaj koji je u vezi sa Saudijskom Arabijom, na bilo koji način; - ako se parnica vodi protiv više lica, od kojih bar jedno ima prebivalište u ovoj zemlji¹⁴.

Što se tiče isticanja nenadležnosti suda, taj zahtev se mora istaći pre upuštanja tuženog u spor i njegovog izjašnjenja. Ako do tog izjašnjenja dođe od strane tuženog, smatra se da je tuženi priznao nadležnost suda, ali i tada postoji mogućnost da se sud proglasi nenadležnim po sopstvenoj odluci. Uobičajeno je da lica koja su tužena osporavaju nadležnost suda na osnovu toga što sudovi nemaju mesnu nadležnost.

Ako je zahtev podnesen nadležnom sudu, uz poštovanje svih pravila o nadležnosti, taj sud ne može preneti nadležnost drugom sudu u vezi navedenog predmeta sve do donošenja presude¹⁵. To znači da nema prenosa nadležnosti u toku postupka. Moramo reći da je sudski sistem u Saudijskoj Arabiji tako formiran da se kod mnogih sudova i odbora preklapaju nadležnosti¹⁶.

¹³ Član 27 ZŠS

¹⁴ Član 26 ZŠS

¹⁵ Član 11 ZŠS

¹⁶ L. L. Boshoff, „Saudi Arabia: Arbitration vs. Litigation“, *Arab Law Quarterly*, Vol. 1, No. 3 (May, 1986) https://www.jstor.org/stable/3381751?seq=1#page_scan_tab_contents

3.4 Dokazivanje

Kada je u pitanju dokazivanje u postupku, svaka strana mora da dokaže svoj zahtev na osnovu dokumenata koja poseduje, što znači da će tuženi morati svoju odbranu da zasniva na dokazima koje poseduje. Ne postoji obaveza da jedna od stranaka upoznaje drugu stranku sa dokumentima koje poseduje ili obaveza dostavljanja istih drugoj strani. U parničnom postupku ove zemlje je prisutna i zakletva kao svečani postupak, koja je ranije bila retkost, ali je u sadašnje vreme sve češća. Naime, ranije se stranke nisu često pozivale na polaganje zakletve, zbog ekstremnog prisustva vere u tom činu. Parnični postupak je istražni i sudija će od tužioca tražiti da dokaže navode u tužbi, a nakon toga će saslušati optuženog. Sud može tražiti od stranaka da prizna ili odbije zahtev za zakletvu. Ako se zahtev pobija zakletvom ili podnosilac zahteva ne potvrdi isti zakletvom, tada se odbacuje taj zahtev sa vrlo ograničenom mogućnošću podnošenja žalbe. Isto tako, i tuženi može da traži od podnosioca zahteva da potvrdi svoj zahtev podnošenjem zakletve. Inače, Uredba o pravnoj profesiji iz 2001. godine predviđa da advokat mora da tretira informacije primljene od klijanata kao poverljive¹⁷.

Dokaze delimo na pismene dokaze, usmene dokaze (svedoci) i stručne dokaze koji predstavljaju veštačenje revizora, finansijskih stručnjaka, itd. Većina sudskih postupaka zasniva se samo na izvođenju pismenih dokaza – dokumenata. Stranka ili njeni zaposleni (naročito kod privrednih sporova) nemaju status svedoka i njihove izjave nemaju dokaznu snagu. Svedoci moraju biti nezavisni i opšti je standard da treba da svedoče najmanje dva muškarca muslimana dobrog karaktera, odnosno, najmanje jedan muškarac i dve žene sa istim navedenim osobinama.

Stranke u postupku mogu da predlože i veštačenje. Ukoliko se radi o složenim tehničkim ili finansijskim stvarima, sudije, uobičajeno, imenuju stručnjaka – veštaka ili stručnjake za savetnike suda. Sam sud određuje koga će imenovati za veštaka, odnosno, da li će ili neće prihvatiti ceo ili deo nalaza veštaka. Međutim, uobičajeno je da se prihvati mišljenje veštaka u navedenim stvarima¹⁸.

3.5 Zastupanje

Jedno od pitanja koje se postavlja u vezi vođenja parničnog postupka u ovoj zemlji, jeste i pitanje ko može zastupati u ovim postupcima, odnosno, ko može biti advokat. Po pravilima parničnog postupka, uslovi za dobijanje licence su sledeći: - podnosilac zahteva mora da bude državljanin Saudijske Arabije; - on mora da bude diplomirani pravnik ili da ima fakultetsku diplomu islamskih studija; - zatim, podnosilac prijave za licencu mora da ima trogodišnje iskustvo u praksi nakon sticanja diplome ili godinu dana prakse, nakon sticanja zvanja magistra nauka. Ako kandidat ima doktorat, iskustvo u praksi nije potrebno; - podnosilac prijave mora da ima moralnu sposobnost i da nikada nije osuđivan. Punomoć koja se daje zastupniku naziva se *vekala*. Inače, pravnik, da bi mogao da zastupa drugo lice u postupku, mora da dobije posebnu dozvolu za to ili da radi pod nadzorom licenciranog advokata. Strani advokati neće imati pravo zastupanja pred sudovima

¹⁷ The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia

¹⁸ *Ibidem*

u Saudijskoj Arabiji, osim, ako nisu sami podnosioci zahteva. Inače, strani pravnici ne mogu podneti prijavu za navedenu licencu, ali mogu da pružaju usluge kao savetnici u postupku¹⁹.

3.6 Troškovi postupka

Moramo razlikovati troškove sudskog postupka od troškova zastupanja. Naime, kad je u pitanju naknada za zastupnike, odnosno, advokate, klijenti se dogovaraju sa njima oko navedenog. Paušalne naknade, nepredviđene naknade, kao i naknade koje se obračunavaju po satu su uobičajene. Inače, ne postoje ograničenja kad su u pitanju naknade za advokate.

Što se tiče sudskih taksi, opšte je pravilo da se one u Saudijskoj Arabiji ne plaćaju. Sudu je ipak data mogućnost da diskreciono odluči da li će dozvoliti naknadu sudskih troškova strani koja je uspela u parnici. U prošlosti su takve odluke bile vrlo retke, a kada su se takve odluke i donosile, ti troškovi su bili skromni i bili su znatno niži od troškova angažovanja advokata. No, u novije vreme, kada su u pitanju predmeti, koji se vode pred Privrednim sudom, sve je češće dosuđivanje tih troškova strani koja je dobila parnicu. No, obzirom da je u ovoj oblasti odlučivanje diskreciono, ne postoje jasni parametri koji definišu izračunavanje sudskih troškova. Inače, sudovi u Saudijskoj Arabiji ne dosuđuju kamatu na novčani iznos naveden u tužbi. Ne postoji mogućnost za obezbeđenje parnič-nih troškova²⁰.

3.7 Privremene mere obezbeđenja do donošenja presude

Donošenje privremenih mera je u parničnom postupku Saudijske Arabije, takođe, predviđeno, ali sa određenim ograničenjima, kad je u pitanju određivanje istih protiv trećih lica. Podnošenje zahteva za privremene mere kao pravnog leka nije dozvoljeno, ali je moguće podnošenje zahteva da se donese odluka o očuvanju imovine koja pripada tuženom, dok je postupak u toku. Razlozi koji se moraju navesti da bi se donela odluka o navedenom moraju se odnositi na opasnost da tuženi otuđi imovinu. To, u praksi, može biti teško, zato što će sud tražiti dokaze koji potvrđuju nameru tuženog²¹.

3.8 Postupak po žalbi

Apelacioni sud odlučuje po žalbama na presude donesene od strane Suda opšte nadležnosti i Privrednog suda. Inače, Upravni sud, Komitet za rešavanje bankarskih sporova, Odbor za rešavanje sporova u vezi hartija od vrednosti, Komitet za rešavanje sporova u osiguranju imaju svoje apelacione sudove. Postupak koji se vodi kod svih apelacionih sudova je sličan. Nakon donošenja odluke, sudija pita obe stranke u postupku, da li su saglasni sa njom. Ako se obavezana stranka, odnosno, ona koja je izgubila spor ne složi, može, u roku do određenog broja dana od dana prijema odluke, a koji su određeni

¹⁹ M.Al-Mehdar, Hammad & Al-Mehdar, Litigation and enforcement in Saudi Arabia: overview

²⁰ The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia

²¹ M.Al-Mehdar, Hammad & Al-Mehdar, Litigation and enforcement in Saudi Arabia: overview

od strane suda, da podnese pismenu žalbu apelacionom sudu, koji razmatra žalbu bez pozivanja stranaka²².

Ukoliko apelacioni sud potvrdi presudu donetu u prvom stepenu, onda je ona konačna i izvršna. Sa druge strane, ako apelacioni sud utvrdi da prilikom donošenja odluke nije pravilno primenjeno materijalno pravo ili je povređen postupak, on sam može doneti presudu, nakon što sasluša argumente obe strane. No, moramo reći da je saslušanje u drugom stepenu veoma retko u praksi. Isto tako, apelacioni sud može da vrati slučaj na ponovno suđenje prvostepenom sudu, što je uobičajen postupak. U ovom slučaju, apelacioni sud donosi posebna uputstva, kao što su da prvostepeni sud mora utvrditi dodatne činjenice ili da mora da preispita činjenice u odnosu na odluku, kad je u pitanju primena pravila postupka ili kad je u pitanju izvođenje dokaza. U toj fazi postupka, nije neuobičajeno da se održavaju dodatna saslušanja, na kojima se od stranaka traži da dopune svoje izjave koje su date ranije. Nakon što prvostepeni sud utvrdi da je postupio po uputstvima apelacionog suda, donosi novu presudu. Interesantno je da je predviđeno da apelacioni sud može odlučiti da prvostepeni sud nije u stanju ili neće da postupi po uputstvima, kada može sam doneti presudu. Ne postoji posebno pravilo, kada apelacioni sud može doneti ovakvu odluku, da li posle donošenje prve prvostepene presude ili nakon vraćanja na ponovno suđenje. Isto tako, ako apelacioni sud donesen takvu odluku, on mora da pozove obe strane da iznesu argumente, odnosno, da daju izjave pre nego što donese presudu. Odluke većine apelacionih sudova su konačne. Inače, rokovi za podnošenje žalbe na prvostepenu presudu su dosta dugački, tj., iznose 30 ili 60 dana od prijema presude²³.

3.9 Izvršenje stranih presuda

Jedini međunarodni ugovori koji regulišu reciprocitet u priznanju i izvršenju stranih presuda, a koje je potpisala Saudijska Arabija je Sporazum Arapske Lige o izvršenju presuda koji je potpisan u Rijadu 1983. godine, a koji je zamenio Ugovor Arapske Lige o izvršenju presuda iz 1952., kao i Konvencija Saveta za saradnju zemalja Arapskog zaliva o izvršenju presuda iz 1995. godine. U svakom slučaju, strana presuda se u Saudijskoj Arabiji može izvršiti, ako podnosilac zahteva može dokazati da će zemlja, u kojoj je donesena odluka, čije se priznanje traži, recipročno priznati presude sudova Saudijske Arabije. Do 14. 02. 2013. godine, Odbor za žalbe, koji ima opštu nadležnost za većinu kategorija privrednih i upravnih sporova, imao je isključivu nadležnost za razmatranje zahteva za izvršenje, kako sudskih, tako i arbitražnih presuda. Od donošenja Uredbe o izvršenju 2012. godine, zahtevi za izvršenje stranih presuda podnose se sudijama koje donose odluku o izvršenju istih. Inače, u jednoj presudi iz 1992. godine, Odbor za žalbe je presudio da odluka Višeg suda u Engleskoj ne može biti izvršena na teritoriji Saudijske Arabije zbog nedostatka reciprociteta. Odbor za žalbe je doneo odluku da su jedine presude, koje se mogu priznati i izvršiti na teritoriji Saudijske Arabije na osnovu reciprociteta, odluke zemalja koje su potpisnice ugovora za recipročno izvršenje presuda, a koje je potpisala i Saudijska Arabija, odnosno, zemalja, čije bi vlasti dale izvršnu snagu presudama donetim od strane sudova u Saudijskoj Arabiji. Malo je

²² The Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia

²³ M.AI-Mehdar, Hammad & Al-Mehdar, Litigation and enforcement in Saudi Arabia: overview

verovatno da se u Saudijskoj Arabiji može izvršiti strana presuda, ako zemlja, u kojoj je ona doneta, nije potpisnica navedenih međunarodnih ugovora u kojima se definiše recipročno priznanje i izvršenje²⁴.

3.10 Ostale karakteristike

Navešćemo još neke karakteristike parničnog postupka u Saudijskoj Arabiji koje sadrže manje specifičnosti, ali koje srećemo i u drugim pravnim sistemima. Pre svega, sudija ima potpunu samostalnost u vođenju postupka. On ispituje svedoke. Isto tako, sudija može pokrenuti raspravu o nizu pitanja o kojima se stranke nisu izjašnjavale. Sudija može da donese sudsku odluku u svakom trenutku, u kom stekne uverenje da su obe strane u potpunosti predstavile i dokazale slučaj. O tome se sudija izjašnjava tokom ročišta, a pismena presuda se donosi nekoliko nedelja kasnije²⁵.

Zatim, stranke mogu da spor reše bez odluke suda, odnosno, poravnanjem u bilo kom trenutku u toku vođenja postupka, ali, ono što je interesantno, sudski postupak će biti formalno obustavljen, samo, ako podnosilac zahteva povuče svoju tužbu ili ako se poravnanje dogovori pred sudom. Obzirom da su svi sudski postupci poverljivi, to važi i za poravnanja. Poravnanje koje je zaključeno u toku postupka ima dejstvo presude. Ako je ono overeno od strane suda, može se izvršiti kao presuda. Ako je poravnanje zaključeno prevarnim radnjama ili bez ovlašćenja, sud isto može ukinuti²⁶.

Da bi se pokrenuo i vodio postupak, svaka od strana, bilo da je tužilac ili tuženi, mora da dokaže postojeći legitimni interes u sporu. Međutim, biće dovoljan i dokazani potencijalni interes u datom sporu, ako se zahtev odnosi na preduzimanje mera kojima se postiže izbegavanje neposredne štete. Inače, sudija će odbiti vođenje spora po zahtevu, ako njegov sadržaj smatra izmišljenim i na osnovu toga može kazniti tužioca²⁷.

Rokovi u postupku se izračunavaju po kalendaru Umm al-Qura²⁸, a zalazak sunca predstavlja istek određenog dana²⁹.

Pomenućemo i prebivalište, koje, kao pojam, takođe ima svoje specifičnosti u ovom postupku. Naime, pod prebivalištem se smatra mesto u kome određeno lice obično prebiva, što je opšta definicija. Međutim, ako se radi o nomadima, onda se pod prebivalištem smatra mesto, u kome je neko lice živelo u momentu, kada je pokrenut postupak. Inače, svako lice može da odredi određeno mesto kao prebivalište za prijem obaveštenja i podnesaka, iako, već, ima svoje prebivalište³⁰. Znači, jedno lice može da ima posebno mesto određeno, samo, kao mesto, u kome će mu se dostavljati obaveštenja u vezi sa određenim postupkom.

Saudijsko pravo poznaje i mogućnost dovođenja tuženog pred sudom uz pomoć policije, kao i mogućnost da se donese presuda zbog izostanka, ako je tuženi nedostupan, odnosno, ako je nemoguće obezbediti njegovo prisustvo pred sudom.

²⁴ *Ibidem*

²⁵ M.Al-Mehdar, Hammad & Al-Mehdar, Litigation and enforcement in Saudi Arabia: overview

²⁶ *Ibidem*

²⁷ Član 4 ZŠS

²⁸ Islamski lunarni kalendar

²⁹ Član 9 ZŠS

³⁰ Član 10 ZŠS

4. ŠERIJATSKI SUDOVI U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

Osvrnućemo se, kratko, i na postojanje i rad šerijatskih sudova u Kraljevini Jugoslaviji od 1918. do 1941. godine. Ti sudovi su rešavali pitanja samo u oblastima ličnog statusa, porodičnog prava, naslednog prava, kao i pitanja vezana za poslove institucija islamskih zadužbina, odnosno, vakufa. Primena pravila šerijata je bazirana na personalnom principu, što znači da je osnovni kriterijum bio religijska pripadnost³¹. Primena šerijatskog prava u Kraljevini Jugoslaviji nije bila mogućnost, već obaveza. A što se tiče organizacije pravosuđa, primena šerijatskog prava je bila stvar državnih sudova, a ne verske autonomije³². Do donošenja Zakona o šerijatskim sudovima 1929. godine, bilo je zadržano stanje koje je postojalo i pre stvaranja zajedničke države³³. Zakon o šerijatskim sudovima regulisao je sledeća pitanja vezana za muslimane: 1. Pitanja bračnog prava, 2. Regulisanje prava i dužnosti između roditelja i dece, 3. Nasledno pravo, odnosno, raspravljavanje i deoba zaostavštine muslimana, 4. Starateljstvo, 5. Proglašenje nestalih lica (muslimanske veroispovesti) mrtvim, 6. Overavanje potpisa lica muslimanske veroispovesti, 7. Predmeti islamskih zadužbina, 8. Verska pitanja³⁴. Za pripadnike Islamske verske zajednice, imovinsko pravne sporove su vodili šerijatski sudovi³⁵. Osim toga, ovaj Zakon je sadržavao osnovne odredbe procesnog prava u svojim članovima 8, 14 i 15. A članom 27 dato je ovlašćenje Ministru pravde da donese Pravilnik u kome bi se detaljno propisao način rada sreskih i vrhovnih šerijatskih sudova. Nikada nije došlo do usvajanja ovog Pravilnika³⁶. Nakon Drugog svetskog rata i stvaranja socijalističke Jugoslavije, ukinuti su šerijatski sudovi.

5. ZAKLJUČAK

Regulisanje parničnog postupka u Saudijskoj Arabiji sadrži mnoge elemente koji se ne mogu sresti u odredbama koje regulišu ovaj postupak u drugim zemljama. Naravno, primena šerijatskog prava u ovoj zemlji je imala uticaj na mnoge odredbe, od kojih ćemo izdvojiti neke, koje pokazuju da glavnu ulogu u postupku ima sudija koji je suveren u donošenju odluke. Isto tako, vidljivo je strogo poštovanje hijerarhije između nižih i viših sudova, koje, naravno, postoji i u drugim pravnim sistemima, ali je parničnom postupku, u ovoj zemlji, ono snažnije izraženo. Elementi koje predstavljaju specifičnost ovog postupka u Saudijskoj Arabiji su sledeći:

1. Oslobođanje od plaćanja sudskih troškova. Ipak, sud, po diskrecionoj oceni, može odlučiti kada će se oni nadoknaditi. Olakšan pristup sudu i podnošenje zahteva istom je vidljivo iz ovog principa;

³¹ S. Rašljanin (1996), „Šerijatski sudovi u kraljevini Jugoslaviji“, <http://www.bosnjaci.rs/tekst/74/serijatski-sudovi-u-kraljevini-jugoslaviji.html>, 05/11/2019

³² E.M.Makić (2019), *Muslimanska kultura u šerijatskom ogledalu – rad i odluke vrhovnih šerijatskih sudova u Sarajevu i Skoplju 1918-1941*, doktorska disertacija, Beograd, 110

³³ E.M.Makić, 114

³⁴ E.M.Makić, 117-119

³⁵ D.Novaković (2012), „Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 33, br 2/2012, fn. 6, 942

³⁶ E.M.Makić, 121

2. Mogućnost da apelacioni sud slobodno ocenjuje da li je prvostepeni sud u mogućnosti da donese odluku ili da li želi da donese odluku. Apelacioni sud ovo pravo ima uvek, kako nakon donošenja prvostepene presude, tako i nakon vraćanja predmeta na ponovno suđenje. Činjenica je da i u drugim pravnim sistemima, sud u drugom stepenu može doneti odluku, odnosno, da vrati predmet na ponovno suđenje, ali da donese odluku, kojom se utvrđuje da prvostepeni sud ne može ili neće da donese odluku definiše načelo hijerarhije na veoma strog način, kako smo, napred, rekli;
3. Element vere je je, naročito, prisutan kod polaganja zakletve. Čini se da zakletva ima jaču dokaznu snagu od drugih dokaza. Insistiranje na zakletvi u modernije vreme je vrlo interesantno, imajući u vidu da je ona ranije bila retka u praksi;
4. Što se tiče zastarelosti, moramo reći da ona nije zvanično regulisana, ali da, ipak, postoji što govore i odredbe napred navedenih propisa. No, možemo reći da ona nije široko regulisana, odnosno, da je regulisana u tačno određenim slučajevima;
5. Uticaj šerijatskog prava je veoma vidljiv i kod definisanja nadležnosti suda u sporovima u kojima su stranke muslimani koji nemaju prebivalište u Saudijskoj Arabiji. Naravno, to su bračni i porodični sporovi.

Na kraju možemo reći, da je prisutnost karakteristika šerijatskog prava veoma vidljiva u parničnom postupku koji se vodi u Saudijskoj Arabiji, iako ovaj postupak sadrži odredbe karakteristične i za procesna prava u drugim zemljama. No, obzirom na pravila ovog prava, koja se primenjuju u drugim oblastima, to je očekivano, imajući u vidu prisutnost verskih elemenata, naročito, kod pojedinih instituta, kojima smo i posvetili pažnju.

LITERATURA:

- Al-Mehdar, Mohammad, Hammad & Al-Mehdar (2019), Litigation and enforcement in Saudi Arabia: overview; [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-0205670?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-0205670?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1), 20/11/2019
- Andrić, Milan (2006) „Osnovi šerijatskog prava“ (S posebnim osvrtom na odnose između polova prema bračnim pravilima šerijatskog prava), časopis *Religija i tolerancija* br.6, Novi Sad. http://www.ceir.co.rs/images/stories/rit_06/rit_6_osnovi_serijatskog_prava.pdf
- Boshoff, L. L. (1986), „Saudi Arabia: Arbitration vs. Litigation“, *Arab Law Quarterly*, Vol. 1, No. 3 (May, 1986), https://www.jstor.org/stable/3381751?seq=1#page_scan_tab_contents
- Durmišević, Enes (2007), „Prestanak važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini“, časopis *Glasnik, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br.11-12, Sarajevo. <https://www.islamskazajednica.ba/images/stories/GLASNIK/11-12/Prestanak%20vazenja%20serijatskog%20prava%20kao%20pozitivnog%20prava.pdf>
- Judicial System of the Kingdom of Saudi Arabia, <https://bsabh.com/the-judicial-system-of-the-kingdom-of-saudi-arabia/>, 11/11/2019

- Law of Procedure before Sharia Courts - Saudi Arabia, Royal Decree No.M/21, 20 Jumada I, 1421 [19 August 2000], http://hrlibrary.umn.edu/research/saudi-arabia/law_of_procedure.html, 01/11/2019
- Makić, Enis, M. (2019), *Muslimanska kultura u šerijatskom ogledalu – rad i odluke vrhovnih šerijatskih sudova u Sarajevu i Skoplju 1918-1941*, doktorska disertacija, Fakultet islamskih nauka u Beogradu.
- Novaković, Dragan (2012), „Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 33, br. 2/12.
- Rašljanin, Senko (1996), „Šerijatski sudovi u kraljevini Jugoslaviji“, <http://www.bosnjaci.rs/tekst/74/serijatski-sudovi-u-kraljevini-jugoslaviji.html>, 05/11/2019
- Smailagić, Sumeja (2019), „Šerijatski sudovi u Kraljevini Jugoslaviji“, časopis *Islamska misao* br. 11, Novi Pazar.

Prof. Vladimir Čolović, Ph.D³⁷

BASIC CHARACTERISTICS OF LITIGATION PROCEDURE IN SAUDI ARABIA

Summary

The influence of Sharia is very significant in the legal and judicial system of Saudi Arabia. His influence is also present in the rules of litigation procedure. However, the litigation in Saudi Arabia contains many elements that contain the same rules in other countries. But the paper first and foremost focuses on the rules we find only in Sharia law. These are the provisions on exemption from court costs, on the specifics of the second instance procedure and on the greater powers of the appellate court, about the presence of religious elements in the evidentiary procedure, which, among other things, speaks of the importance of taking an oath, about differently defining and understanding the statute of limitations, which, officially, does not exist as an institute in this right, etc. All the rules, which have their basis in Sharia law, derive from the earlier acceptance of justice and fairness as the basic principle of Sharia law, which later adapted to the needs of modern times. The author also pays attention to the division of jurisdiction. Namely, in Saudi Arabia, there are two types of courts, Sharia courts representing courts of general jurisdiction and courts ruling in special cases.

Key words: Sharia, litigation procedure, jurisdiction, court costs, statute of limitations, oath.

³⁷ Principal Research Fellow, Institute of Comparative law, Belgrade; e-mail: v.colovic@iup.rs